

Poliittisen osallistumisen etiikasta¹

HEIKKI PATOMÄKI

ABSTRACT
On the Ethics of
Political Participation

Nation-state centred liberal democracy contains also the antithesis of democracy because it tends to deny politics and lead to non-participatory elitism. Even the Rawlsian variation that includes the principle of equal, effective participation is tied to the liberalist distinctions between private and public and to the institutional and imaginative preconceptions of the ideal of the classical nation-state. Under these assumptions, if there is enough distributive justice, there is little motivation for citizens to participate in politics (except for the sake of a professional career). Nonetheless, there are many good moral and ethical reasons for thinking that widespread political participation has both instrumental and intrinsic value. Moreover, by relaxing the standard liberalist assumptions of what public politics is and can be about, it is possible to show how participatory democratic politics can be extended to spheres normally assumed to be outside politics, i.e. to intimate, economic and international relations. This is not an argument against the welfarist nation-state but (i) an attempt to show that the radical-democratic tenets of republicanist political theory can also cover social spaces that are not constituted by the institutions of the sovereign nation-state and (ii) that it is thereby possible to make a convincing argument for the possibility of widespread political participation also under the conditions of late-modern, globalising societies.

Johdanto

Yritän tässä artikkelissa osoittaa, että liberalistinen, edustuksellinen ja kansallisvaltiokeskeinen demokratiakäsitys sisältää myös demokratian antiteesin, koska sillä on taipumus kieltää *politiikka*. Jopa silloinkin kun liberalismia täydennetään tulojen ja edellytysten oikeudenmukaisen uudelleenjaon periaatteella, sillä on taipumus viedä pohja pois poliittiselta osallistu-

miselta. Kansalaisten vieraantumiselle edustuksellisesta ja valtiollisesta ammattipolitiikasta on perustavaa laatua olevat juurensa.

Aloitän keskustelemalla John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriasta (Rawls 1990). Rawlsin teoria kiinnittää huomiota *poliittiseen osallistumiseen* ehkä enemmän kuin yksikään muu liberalistinen teoria. Lisäksi Rawls osaa nähdä myös sosiologisia yhteyksiä eikä ole kiinnostunut vain abstrakteista periaatteista, oikeuksista ja velvollisuuksista. Itse asiassa on vaikea löytää sellaista liberalismiin muunnelmaa, joka olisi herkempi havaitsemaan politiikan muutoksia kuin Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria. Monet liberalismiin muodot eivät nimittäin ole juurikaan kiinnostuneita poliittisesta osallistu-

¹ Yksinkertaisempi ja lyhyempi versio tästä artikkelista on aiemmin esitetty Radikaalidemokratia-seminaarissa Helsingin uuden ylioppilastalon musiikkisalissa 22.4.1995 ja julkaistu ruotsinkielellä *Ny Tid* -lehdessä nimellä 'Det politiska deltagandets etik' (28.4.95, s. 11).

misesta, tosiasiallisista yhteiskunnallisista kehitysprosesseista tai esimerkiksi persoonallisen ja sosiaalisen historiallisista yhteyksistä.

Ensin esittelen Rawlsin 'reilun osallistumismahdollisuuden periaatteen'. Seuraavaksi yritän osoittaa, että hyvinvointivaltioprojekti, joka käytännössä on ollut teknokraattisempi ja korporatistisempi kuin Rawlsin malli mutta sisältää samat taustaoletukset, on ollut osasyynä politiikasta vieraantumiseen ja poliittiseen apatiaan. Pohjimmiltaan kyse on 'yksityisen' ja 'julkisen' välisestä rajasta. Liberalistisessa teoriassa 'julkisen politiikan' ala on rajoitettu koskemaan ainoastaan yleisten tehokkuus- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden toteuttamista yhden kansallisvaltion sisällä. Kun ne on toteutettu riittävässä määrin, syytä politikointiin ei juurikaan enää ole. Mielekästä elämää, onnea ja tunnustusta voi sen jälkeen etsiä ainoastaan 'yksityisen' alueelta. Parhaimmillaankin politiikka on vain hyvää viihdettä, jota voi seurata joukkotiedotusvälineistä.

Väitän kuitenkin, että tekemällä elämänalueita 'julkisiksi' ja politisoimalla nyt 'yksityiseksi' tai 'tekniseksi' tai 'kansainväliseksi' määriteltäviä sosiaalisia maailmoja voidaan avata sellaisia poliittisen osallistumisen mahdollisuuksia, jotka muuttavat erilaisten toimijoiden edessä olevia eksistentiaalisia ja moraalisia valintatilanteita. Kuten jo Nietzsche saarnasi, joskus uusi tulkinta tilanteesta ja tieto vaihtoehtoisista mahdollisuuksista voi riittää muuttamaan maailmaa (ks. Connolly 1993, 147). Esitän kuitenkin myös argumentin, että *politiikka*, sanan republikaanisessa, laajassa merkityksessä, on eettisesti ja moraalisesti arvokas asia. Vaikka ei voidakaan puhua vahvasta velvoitteesta osallistua politikointiin, on olemassa hyviä perusteita sekä henkilökohtaiselle osallistumiselle että sellaisille kollektiivisille projekteille, jotka edesauttavat monien osallistuvaa politikointia eri elämänalueilla.

'Reilun osallistumismahdollisuuden' periaate

Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian lähtökohtana on poliittinen oikeudenmukaisuus ja sitä vastaava perustuslaki. Tavoitteena on turvata yhtäläinen vapaus sekä oikeudenmukainen ja tehokas lainsäädäntöjärjestelmä (Rawls 1990,

197–198). Silloin kun yhtäläisen vapauden periaatetta sovelletaan poliittisiin menettelytapoihin, se tarkoittaa, että jokaisella kansalaisella on yhtäläinen oikeus osallistua niihin perustuslaissa säädettyihin prosesseihin, joissa lait säädetään ja asetetaan. Kaikilla on myös yhtäläinen oikeus osallistua niiden prosessien tosiasialliseen muokkaamiseen ja määräämiseen. Tätä yhtäläisen vapauden periaatetta Rawls kutsuu '*tasaveroisen osallistumisen periaatteeksi*' (Rawls 1990, 221). Mitä tämä periaate sitten konkreettisesti tarkoittaa? Rawls erottaa neljä seurausta:

- (1) Jokaisella tervejärkisellä² aikuisella on yksi ääni reiluissa, vapaissa ja riittävän usein pidetyissä eduskunta- ja muissa vaaleissa.
- (2) Perustuslaissa taataan, että vallitsee sanan-, kokoontumisen ja yhdistymisen vapaus.
- (3) Lojaalin opposition periaate on hyväksyty: koska erimielisyydet ja kamppailut nähdään osaksi normaalia demokraattista politiikkaa, on myös oppositio lojaali perustuslaillisia periaatteita kohtaan.
- (4) Kaikilla on yhtäläinen oikeus liittyä poliittisiin puolueisiin ja pyrkiä luottamustehtäviin tai auktoriteettiasemiin.

Rawls kuitenkin täsmentää, että hän puhuu nimenomaan *reilusta mahdollisuudesta* ottaa osaa ja vaikuttaa poliittisiin prosesseihin, ei pelkästä muodollisesta periaatteesta (ks. Rawls 1990, 224–227). Kuinka nämä 'reilut mahdollisuudet' sitten voitaisiin taata? Ensinnäkin pitää olla olemassa avoin julkinen foorumi. Kaikilla kansalaisilla pitää olla sekä välineet tulla informoituksi poliittisista asioista että reilu mahdollisuus tuoda vaihtoehtoisia esityksiä asialistalle. Nämä ovat kauaskantoisia vaatimuksia. Rawlsin mielestä verovarojen avulla täytyy pitää pystyssä ja tukea *monipuolisen ja vapaan* julkisen keskustelun foorumeita, joihin kuuluvat sanomalehdet, muut julkaisut ja sähköinen media. Myös puolueiden rahoituksen täytyy tulla verovaroista. Tiedotusvälineet sen enempää kuin puolueetkaan eivät saa olla riippuvaisia yksityisestä rahoituksesta ja sitä kautta intres-

² Tämä on siis suoraan Rawlsilta. Itse esitän kappaleessa 'Jaon julkinen/yksityinen muuttaminen' argumentin, että länsimainen järkikin on syytä politisoida. Tällä on välittömiä seurauksia 'tervejärkisyyden' määrittelyn kannalta.

seistä. Samaten yhdistymisvapautta pitää tukea julkisin voimavaroin.

Jos yksityisiä voimavaroja sallitaan käytettävän julkisen keskustelun kontrolliin, niin hyväosaiset saavat käytännössä vaikuttaa enemmän lainsäädäntöön. Tällaisilla vaikutuksilla on taipumus kasvattaa toisiaan spiraalinomaisesti: kun hyväosaiset saavat vaikuttaa enemmän lainsäädäntöprosessiin, he takaavat sen, että heidän osansa on vielä parempi tulevaisuudessa. Tämä taas antaa heille puolestaan entistä enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa lainsäädäntöön ja niin edelleen. Tuloksena tällaisesta kehityksestä voi Rawlsin mielestä olla vain epäoikeudenmukainen yhteiskunta.

Jos yhteiskunnan huono-osaisilta estetään tosiasiaa pääsy vaikuttamaan reilun ajatuksen mukaisesti, he vetäytyvät yksityiseen apatiaan ja kaunaisuuteen. Rawls katsookin tämän olevan perustuslaillisten demokratioiden suurin heikkous (Rawls 1990, 226). Läntiset liberaalidemokratiat eivät tyypillisesti toteuta reilun osallistumismahdollisuuden periaatetta. Taustalla on omaisuuden ja tulojen jaon liian suuri eriarvoisuus. Vaikutusten kasautumisen estäviin toimenpiteisiin ei olla riittävässä määrin ryhdytty, ja tuloksena on ollut se, että reilu osallistumismahdollisuus ja oikeudenmukaisuus eivät ole missään toteutuneet ideaalin mukaisella tavalla. Lisäksi kerran saavutettu kohtuullisen hyvän tilanne voidaan menettää helposti. Oikeudenmukainen ja toimiva demokratia on äärimmäisen hauras.

Rawlsin teorian kriittinen potentiaali ja ristiriitaisuus

On selvää, että Rawlsin näkemyksissä on kriittistä potentiaalia. Ajatellaanpa tilannetta Suomessa 1990-luvun puolivälissä. Poliitiikan asialistan määräävät ammattipoliitikot, virkamiehet ja journalistit, jotka useimmiten toimivat tiloissa, joihin lobbareilla, konsulteilla ja muilla erityisiä 'yksityisiä' näkemyksiä ja intressejä edustavilla henkilöillä on paljon parempi pääsy kuin poliittisilla kansalaisilla. Tasaveroisia poliittisia vapauksia tai monipuolista julkista foorumia ei juuri pyritä edistämään sen enempää Suomen valtiossa, jossa kaikesta huolimatta on joitakin vakiintuneita osallistumiskanavia ja kansallinen julkinen foorumi, kuin Euroopan

unionissakaan, josta molemmat ainakin toistaiseksi puuttuvat. Sen sijaan on alettu tavoitella 'yksityistämistä', joka nykytilanteessa johtaa helposti kansallisen median yhdenmukaistumiseen ja keskittymiseen.³ Samaan aikaan karsitaan sekä yhdistysten että lehdistön tukea.⁴ Maassa onkin jäljellä vain yksi varsinainen valtakunnallinen sanomalehti eikä EU-eurooppalaista lehdistöä ainakaan vielä ole olemassa. Kaupunkitilat ovat täynnä *kaupallisia*, yksityisiä merkkejä, symboleja ja mainoksia, mutta osallistuvasta, julkisesta kansalaistoiminnasta ei ole näkyvissä kuin yksittäisiä vihjeitä siellä täällä. Konkreettisia tiloja, joissa yhdistymis- ja kokoontumisvapautta voisi toteuttaa, ei ole juurikaan olemassa tai tarjolla.

Vaikutusten kasautumisen estäviin toimenpiteisiin on ryhdytty valikoivasti ja ehkä myös riittämättömästi. Erilaisia tukimuotoja toki perustettiin erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla. Niinpä Suomessa, kuten joissakin muissakin maissa, on ollut sekä puoluetukia että erilaisia lehdistön ja kansalaisjärjestöjen avustusmuotoja. Valtiollistuneet, jäseniä ja kansalaisten luotamusta vähin erin menettäneet puolueet ovat saaneet 90 % kaikesta tuesta. Nyt tendenssinä on purkaa kansalaisjärjestöjen ja mielipideleh-

³ Taustalla on tietenkin pitkän aikavälin muutoksia, jotka liittyvät poliittisen osallistumisen kehitykseen. Kun suomalaiset sanomalehdet kehittyivät viime vuosisadalla, alkoi Suomi myös järjestäytyä poliittisesti. Laaja osallistuminen erilaisiin liikkeisiin ja puolueisiin takasi lehtien levikin ja toiminnan valtiosta riippumatta. Valtio ryhtyi tukemaan lehdistöä – ja eritoten puolueiden lehtiä – 1970-luvulla, jolloin näiden liikkeiden ja puolueiden jäsenmäärät kääntyivät laskuun. Suora tuki on kaiken kaikkiaan melko harvinainen ilmiö ainakin pohjoisessa lännessä.

Jarmo Virmavirran tekemässä selvityksessä todetaan keskittymistendensseistä hyvin monimielisesti, että yhtäältä Suomessa on 'runsaasti itsenäisesti tuotettuja vaihtoehtoja', toisaalta, että 'omistuksen keskittäminen saattaa eräissä tapauksissa myös vahvistaa lehtiä ja niiden toimituksellisia mahdollisuuksia; kansainvälisessä kilpailussa vain riittävän suuret yksiköt ovat kilpailukykyisiä'. Yhdenmukaistumisesta Virmavirta ei mainitse mitään. Virmavirta 1992.

⁴ Esimerkiksi edellä mainittu Virmavirran raportti esittää, että pitäisi irrottautua pysyvistä tukimuodoista kokonaan. Tietääkseni mitään kovin radikaaleja muutoksia tässä suhteessa ei kuitenkaan ole tapahtunut. Tällä hetkellä yhdistykset ja lehdistö ovat vain joutu-neet juustohöylän alle.

distön saamaa tukea⁵, samaan aikaan kun niiden perinteisten vaikutuskanavien merkitys on vähentynyt myös EU-jäsenyyden myötä.

Rawlsin teorian mukaisesti voisi kenties päätellä, että vallitsevan poliittisen apaattisuuden ja poliitikkoja kohtaan tunnetun kaunaisuuden syy piilee juuri siinä, että ne, joilla on muutenkin paljon voimavaroja (motivaatiota, kykyjä, suhteita, koulutusta ja rahaa), ovat valikoituneet ainoiksi osallistujiksi ja että tällaisen tietyyssä mielessä harvainvaltaisen osallistumisen vaikutukset ovat päässeet kasautumaan. Tämä on kuitenkin kaikkea muuta kuin koko totuus.

Paradoksaalisesti juuri rawlsilainen yhteiskuntamalli on osasyynä poliittisen apatian ja kaunaisuuden leviämiseen. 1900-luvun lopun pohjoisen lännen historiallisissa kompleksissa on mukana tosin monia muitakin kehitysprosesseja. Jotta voitaisiin välttyä harhaanjohtavilta yksinkertaistuksilta, täytyy asiat kyetä näkemään *laajemmassa kontekstissa*. Siksi ainakin kaksi muuta kehitysprosessia täytyy tuoda tässä esiin. Ensinnäkin tuotantosuhteissa tapahtuneet muutokset ovat murentaneet luokkapohjaisen poliittisen mobilisaation perustaa.⁶ 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ajatus, että politiikka on pohjimmiltaan luokkapohjaista kamppailua, on siksi menettänyt uskottavuuttaan. Harvat enää uskovat marxilaiseen teoriaan luokkataistelusta ja sosialismista, mutta jotkut

ovat menettäneet uskonsa myös siihen nykyään vallitsevaan, pohjimmiltaan liberalistiseen arkiajatteluun, jonka mukaan politiikka on vain luokkien tai ryhmien erityisten taloudellisten etujen ajamista. 1970-luvulla esiin nousseet sosiaaliset liikkeet ovat erottaneet politiikan ja tuotantosuhteet toisistaan, tai ainakin ne ovat tehneet pesäeroa siihen aspektiin tuotanto- ja valtasuhteista, joka on ollut määräämässä sitä, miten tuotannon materiaaliset hedelmät jakaantuvat.⁷ Nämä 'uudet' liikkeet, jotka tyypillisesti toimivat yhden asian puolesta, oli se sitten naisasia, seksuaalinen tasa-arvo, ekologia tai rauha, ovat kuitenkin kyenneet saamaan toimintaansa mukaan vain suhteellisen harvoja ihmisiä. Samaan aikaan perinteiset etujärjestöt ja puolueet ovat menettäneet paitsi kannattajiaan niin myös kykyään tarjota lupauksia paremman tulevaisuudesta ja puolustaa jo saavuttamiaan asemia.

Toiseksi, alueellistuminen ja globalisaatio ovat johtaneet siihen, että monet tärkeät päätökset tehdään muualla kuin kansallisvaltioiden parlamenteissa. Samalla on siirrytty uuteen vastuullisuuden periaatteeseen, jonka mukaan tietyn politiikan luottamusta arvioivat ja mittavat ennen kaikkea niin sanotut 'markkinavoimat', jotka yhä useammin toimivat globalisoituneissa – ja myös simuloituissa ja kyberneet-

⁵ Samaa suuntaa on vaikuttanut esimerkiksi Postin muuttaminen liikelaitokseksi. Kun postilta on vähennetty tukea, ovat Postin lehtipalveluiden reaalihinnat nousseet. Ks. *Lehdistön yleisen kuljetustuen muutostarpeet* 1991, 18.

⁶ Robert Cox erottaa tuotantosuhteiden kolme aspektia. Tuotannon sosiaalinen konteksti määrää, *kuinka ja mitä* tuotetaan. Tuotantosuhteisiin kuuluvat myös työvoiman allokatio ja tuotantoteknologiat, joiden seurauksena syntyy positioita, jotka täydentävät toisiaan. Tuotantosuhteet ovat myös osaltaan määräämässä, miten tuotannon palkkiot jakaantuvat. Tuotantosuhteita ei voida tietenkään pitää autonomisena, omalakisena kentänä. Pikemminkin luokka- ja etujärjestöpohjaiset poliittiset kamppailut ovat muuttaneet tuotantosuhteiden kaikkia kolmea aspektia ja siten *osaltaan* vaikuttaneet niiden kehittymiseen post-fordistiseen ja globalisoituvaa suuntaan. Toisaalta kapitalistisen markkinatalouden mekanismit ovat olleet yhtä lailla tuottamassa näitä muutoksia, esimerkiksi teknologian kehittämisen kautta, mutta aina kulloinkin vallinneissa maailmanhistoriallisissa konteksteissa. Ks. Cox 1987, 5, 8, 12–13 ja luku 1 kokonaisuudessaan.

⁷ Ekologinen liike on ollut kiinnostunut siitä, mitä ja miten tuotetaan, mikä on yksi tuotantosuhteiden aspekti, ja vanha naisialiliike on ollut kiinnostunut naisten samapalkkaisuudesta ja tasaveroisesta kohtelusta miesten kanssa. Uudemmat feministiset suuntaukset ovat olleet enemmän kiinnostuneita kulttuurista ja identiteeteistä kuin palkoista.

Sata vuotta sitten osallistuminen pohjautui luokkajakoihin ja ideologioihin, joiden tavoitteena oli purkaa luokkajaot. Liberalismi ja sosialismi ovat osin onnistuneet tavoitteissaan ainakin pohjoisen pallonpuoliskon kansallisvaltioiden sisällä, vaikka kyse on myös tuotantosuhteissa tapahtuneista *osittain* autonomisista muutoksista (ks. alaviite 6). Sosiaaliliberalismin ja sosialismin tavoite purkaa luokkasuhteet on oikeansuuntainen, mutta olen sitä mieltä, että sen toteuttamisella on ollut myös tarkoittamattomia oheisvaikutuksia, osa huonoja, osa hyviä. Näihin kuuluu poliittisen osallistumisen perustan mureneminen yhtäältä, ja politiikan ja tuotantosuhteiden yhteyden katkeaminen toisaalta. Ensimmäistä pidän huonona asiana, jälkimmäinen avaa myös monia myönteisiä mahdollisuuksia. Luokkasuhteiden muutoksista, ks. Laclau ja Mouffe 1985, erit. luku 4.

tisissä – tiloissa. Nyt valtiot ja alueelliset integraatiojärjestöt kilpailevat siitä, kuinka suosiollisia ne ovat poikkikansalliselle liiketoiminnalle. Hallitusten luottamus punnitaan globalisoituneilla finanssimarkkinoilla – reaaliajassa. Globalisaatioon liittynyt uusliberalistinen hegemonia on yhtäältä edesauttanut tätä kehitystä, toisaalta sen vakuuttavuus on perustunut jo tapahtuneisiin valtasuhteiden muutoksiin (ks. Gill ja Law 1989). Kaikki tämä on jo lähes arkitietoa, mutta sekä alueellistumisessa että globalisaatiossa on kyse myös enemmän. Ne voidaan perimmiltään ymmärtää sosiaalisen ajan ja tilan uudelleen järjestymisenä. Giddensin määritelmään viitataan usein: 'Globalisaatio voidaan määritellä maailmanlaajusten sosiaalisten suhteiden intensifikaatioksi, joka kytkee kaukana toisistaan olevat lokaliteetit toisiinsa niin, että paikallisiin tapahtumiin vaikuttaa se, mikä tapahtuu kilometrien ja kilometrien päässä' (Giddens 1990, 64). Lokaliteettien yhteen kytkeytyminen ei ole pelkästään 'ulkoista riippuvuutta'. Monikansalliset yhtymät, globalisoituneet finanssimarkkinat ja erilaiset hallintajärjestelmät Kansainvälisestä valuuttarahastosta Välimeren ympäristönsuojelua hallinnoivaan MedPlaniin toimivat suunnitellusti ja organisoitusti. Tällainen yhteiskunnallisten suhteiden uudelleenorganisointi hajoittaa vallitsevia tapoja tehdä erotteluja 'sisäisen' ja 'ulkoisen' välillä ja on johtanut siihen, että monet poliittiset toimijat kokevat itsensä voimattomiksi. Erityisesti valtiolliset toimijat olettavat, että on yhä vaikeampi luvata muuta kuin parempaa sopeutumista maailmantalouden muuttuviin olosuhteisiin.

Mikä sitten on *rawlsilaisen yhteiskuntamallin osuus* poliittisen apatian ja kaunaisuuden leviämässä ja poliittisen osallistumisen vähenemisessä? Ongelman ydin on taustaoletuksissa, siinä, miten *politiikka* rakentuu liberalistisen mallin sisällä. Poliitiikka on julkista. Se mikä on yksityistä, on määritelmän mukaan politiikan ulkopuolella. Muiden liberalistien tavoin Rawls on hyväksynyt kantilaishegeliläisen tavan ymmärtää modernin yhteiskunnan keskeiset instituutiot. Esimerkiksi Hegelin valtioteorian mukaan 'siveellisyteen' kuuluu kansalaisena olemisen moraalisuus ja eettisyys, joka voi toteutua kolmella alueella. Välittömästi eli 'luontaisesti' se toteutuu *perheessä*, jos-

sa yksilöt eivät ole erillisiä persoonia vaan jäseniä ykseydessä (Hegel 1994, 160–161):

'Avioliitto on olennaisesti *yksiavioisuutta*, koska persoonallisuus on välitön muut poisulkeva *yksittäisyys*, joka astuu tähän suhteeseen ja sille alistuu. Aviosuhteen totuus ja *sisäinen lämpö* syntyy vain tästä persoonallisuuden molemminpuolisesta jakamattomasta antaumuksesta.' (Hegel 1994, 165).

Hegel julisti 1800-luvun patriarkaalista näkemystä, jonka mukaan mies on itsenäinen persoonallisuus, joka kykenee yleisen ajattelemiseen, ja voi siksi osallistua kansalaisyhteiskunnan ja valtion toimintaan. Naisen osana on olla passiivinen ja subjektiivinen ja pitää huolta perheestä ja lapsista konkreettisen emotionaalisesti. Klassisessa liberalistisessa mallissa kodin 'ykseys' on ulkopuolisilta muuten kokonaan suljettu paitsi aivan äärimmäisissä tapauksissa. Nämä liberalismiin piirteet ovat sitten Hegelin aikojen osittain muuttuneet, mutta esimerkiksi Rawls edelleen nojaa ajatukseen, että perheen ulkopuolella – kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa – ihmiset kohtaavat toisensa lähinnä vain erillisinä päämäärärationalisina yksilöinä, joita kiinnostaa asemat, tulot ja oikeudenmukaisuus.

Siveellisyys toteutumisen toinen alue on siis *kansalaisyhteiskunta*, jota konstituoivat yksityisomistus. Kansalaisyhteiskunnassa toimivat erilliset persoonat esineellistävät toisten persoonien päämäärät välineiksi itselleen ja punnitsevat markkinoilla parhaita keinoja tavoitteidensa saavuttamiseksi yleisten taloudellisten lainalaisuuksien valossa. Näiden säännönmukaisuuksien pitäisi myös taata erityisten pyrkimysten ja yleisen edun samansuuntaisuus.

Kansalaisyhteiskunnan elementtejä ovat siten myös työ ja tarpeiden tyydytys, omaisuuden ja sopimusten suoja (siis oikeuslaitos) ja eturyhmien eduista huolehtiminen 'järjestelmiin jäävää satunnaisuutta vastaan'. Voidaan myös pyrkiä turvaamaan eri ammattikuntiin ja luokkiin kuuluvien yksilöiden toimeentulo ja hyvinvointi (Hegel 1994, 173–176). Rawls lisäisi tähän ainoastaan, että oikeudenmukaisuuden toteuttamisen kannalta on tärkeää, että myös ilmaisun ja yhdistymisen vapaudet ovat voimassa ja että varsinkin huonompiosaiset todella myös kykenevät järjestäytymään. Lakeja säättävän ja toimeenpanevan *valtion* tehtävänä on ennen kaikkea säädellä kapitalistista markkinataloutta,

joka on määritelmän mukaan 'yksityistä', koska se perustuu yksityiseen omistusoikeuteen.⁸ Valtio voi myös harrastaa tulonsiirtoja.

Tällaisessa liberalismissa omistaminen on ainakin periaatteessa absoluuttista ja suvereenia: liberalistiset perusvapaudet takaavat, että kukin saa tehdä omaisuudellaan mitä haluaa. Silloinkin, kun 'yksityistä' omaisuutta kontrolloi palkattu liikkeenjohto – tai yleisemmin asiantuntijajärjestelmät – eivätkä omistajat eli klassiset kapitalistit suoraan, on omistusoikeus yhtälailla suvereeni. Näin 'yksityisen' omistuksen konstituioima kansalaisyhteiskunnan autonomia asettuu vastakkain julkisen, kontrolliin pyrkivän lakisäätelyn kanssa. Jatkuvia poliittisen keskustelun aiheita ovat se, kuinka paljon valtiolla on oikeutta puuttua ihmisten 'yksityiseen' elämään⁹, ja se, kuinka järkevää valtion on puuttua 'yksityisten' markkinoiden toimintaan (Foucault 1991, erit. 102–103).

Jos otetaan nämä jaottelut annettuina, niin mitä demokraattinen politiikka voi ylipäänsä koskea? Kodin 'lämpöä' ja erityisiä lojaliteetteja ei voi yleistää, niiden on pysyttävä 'yksityisen' alueella. 'Yksityisen' talouden alueella voi menestyä, jos on voimavaroja ja onnea, mutta ei politikoida. Poliitiikka on ennen kaikkea valtiollista lakisäätelyä annettujen instituutioiden puitteissa. Näihin annettuihin instituutioihin kuuluvat esimerkiksi avioliitto/perhe, yksityisomistus, oikeuslaitos ja 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla myös parlamentaarisen demokratian säännöt. Viimein politikoinnin kohteena voi olla myös instituutioiden korjaaminen lähemmäksi Rawlsin ideaalia. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että politiikan aiheena voi olla vain markkinoiden säätely niin, että maksimoidaan materiaalsen hyvinvoinnin kasvu yhtäältä ja toisaalta voidaan myös tavoitella distributiivisen oikeudenmukaisuuden ihanetta kehittämällä sosiaaliturvaa. Sikäli kuin näin onnistutaan vähentämään ja hälventämään luokkakajokoja, tapahtuu seuraavaa:

⁸ Rawls tosin jättää sen mahdollisuuden auki, että yksityistä omistusta ei olekaan. Toisin sanoen, vaikka hän useimmiten olettaa, että omistus ja sitä kautta talous kuuluvat 'yksityisen' alueelle, ajattelee hän myöskin, että oikeudenmukaisuusteoria pätee silloinkin, kun näin ei ole.

⁹ Genealoginen analyysi tämän keskustelun ennakochoista on Rose 1987.

- (1) Politikoinnin jatkamiseen ei enää ole mitään rationaalista syytä, joten voidaan keskittyä 'yksityisen' alueen hyviin asioihin: uramenestykseen, kuluttamisen nautintoihin ja kodin lämpöön, kunkin kykyjen ja preferenssien mukaan. Tästä seuraa väistämättä välinpitämättömyys politiikkaa kohtaan ja myös poliittinen apatia.
- (2) Voidaan hyväksyä se, että politikoinnista tulee joidenkin ihmisten ammattiura ja että politikointi voidaan jättää näille ihmisille. Poliittinen työnjako institutionalisoituu. Poliitiikan ammattielitiin muodostuminen tietenkin vähentää entisestään osallistumismahdollisuuksia silloinkin, kun halua siihen olisi. Toisaalta poliittinen eliitti on rakenteellisesti altis korruptiolle. Sikäli kuin korruptiotapauksia aika ajoin paljastuu, ihmisten näkemys politiikasta ja poliitikoista muuttuu kyyniseksi.
- (3) Luokkakajojen häviäminen ja ihmisten 'yksityistyminen' – ja sitä kautta yhteiskunnan atomisoituminen – vähentävät mahdollisuuksia poliittiseen mobilisaatioon. Atomististen markkinoiden ja kodin solidaarisen lämmön, sikäli kuin se edes on todellista, väliin ei jää mitään sosiaalista tilaa, josta voitaisiin löytää voimavaroja mobilisaatioon ja politikointiin. Tietoisuus siitä, kuinka vaikeaa liikkeen aikaansaaminen on, voi entisestään lisätä apatiaa, kaunaisuutta ja kyynisyyttä.

Politiikan ja poliittisen osallistumisen arvo

Nyt olen eritellyt niitä tendenssejä, jotka ovat 1970-luvun alun jälkeen johtaneet kansalaisten vieraantumiseen politiikasta ja sitä kautta poliittisen osallistumisen vähenemiseen.¹⁰ Hiljainen taustaoletus on koko ajan ollut, että politiikalla ja poliittisella osallistumisella on arvoa ja merkitystä, että on tärkeää, että ihmiset politikoivat ja osallistuvat *republican* asioihin. Mutta miksi poliittinen osallistuminen ylipäänsä olisi arvokas asia? Eikö ole samantekevää, osallistuvatko ihmiset politiikkaan vai eivät, kunhan heidän etujansa vain ajetaan ja hoide-

¹⁰ Kannattaa kuitenkin muistaa, että jo ennen 1960-luvun lopun politisoitumisaaltoa lännessä puhuttiin 'ideologioiden kuolemasta'.

taan parhaalla mahdollisella realistisella tavalla? Tai eikö ainakin se riitä, että suuri enemmistö Suomen valtion kansalaisista käy edelleen äänestämässä valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa ja että osa heistä kenties äänestää jopa EU-parlamentin vaaleissa? Mitä merkitystä muunlaisella osallistumisella on? Miksi osallistuminen olisi arvokas asia?

Osallistumista voidaan ensinnäkin pitää *välineenä* oikeudenmukaisuuden toteuttamisessa. Rawlsilaisen oikeudenmukaisuuskäsityksen mukaan oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa huonoimmassa asemassa olevan tilanteen on oltava mahdollisimman hyvä ja kaikilla pitää olla yhtäläiset mahdollisuudet kaikkiin asemiin. Rawls esittää hyvin abstraktin argumentin, jonka mukaan nämä periaatteet on yleistetty kaikkien 'rationaalisten yksilöiden' perspektiiveistä käsin. Modernisoituneessa, liberalistisessa pohjoisessa lännessä tämä on ollut hyvinkin uskottava väite, varsinkin 1960- ja 1970-luvuilla. Esimerkiksi Pohjoismaissa useimmat ihmiset edelleen jakavat tämän käsityksen, siitä huolimatta, että kansainvälistyneen eliitin diskurssit ovat uusliberalisoituneet. Mutta onko mahdollista esittää argumenttia 'kaikkien rationaalisten ihmisten' puolesta?

Itse asiassa myös Rawls johtaa arvostelmasa kaikenlaisista persoonallisuuden ja yhteiskunnan luonnetta koskevista sisällöllisistä taustaoletuksista, jotka ovat kiistanalaisia. Niinpä Rawlsin näkemys on väistämättä yksi, tosin yleisyyteen ja moraaliseen näkökulmaan pyrkivä, perspektiivi muiden joukossa. Ei ole mitään tapaa kiertää sitä, että myös oikeudenmukaisuus on poliittinen ja muuttuva asia (ks. Patomäki 1992a, erit. 67–73). Tämän Rawls itsekin on sittemmin myöntänyt (ks. Rawls 1985, 225–226). Silti uskon, että on olemassa hyviä perusteita puolustaa Rawlsin periaatetta liberalistisena tulkintana siitä emansipatoristen projektien yleisestä tavoitteesta ja niiden historiallisesti ei-väistämättömästä seurauksesta, että *kaikkien* tarpeet ja näkemykset tulisivat kuuluviin tasaveroisuuden periaatteen pohjalta.¹¹

Jos hyväksytään Rawlsin oma tulkinta oikeudenmukaisuudesta, voidaan sanoa, että laaja

osallistuminen poliittisiin prosesseihin on taroituksenmukaista suhteessa oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen. Kuten muistetaan, Rawls puhuu nimenomaan *reilusta mahdollisuudesta* ottaa osaa ja vaikuttaa poliittisiin prosesseihin, ei pelkästä muodollisesta periaatteesta. Rawlsin mukaan vaarana on se, että jos hyväosaiset saavat käytännössä vaikuttaa enemmän lainsäädäntöön, niin myös lainsäädäntö alkaa heijastaa heidän intressejään ja näkemyksiään. Eriarvoistumisen spiraali on pian valmis. Osallistuminen voi siis olla *keino* tehdä yhteiskunnasta oikeudenmukainen tai taata sen säilyminen oikeudenmukaisena. Mutta sikäli kuin reilu osallistumismahdollisuus kuuluu välttämättömänä osana oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan, niin *oikeudenmukaisuus ja osallistumisen mahdollisuus sekoittuvat arvoina toisiinsa*. Ja kun Rawlsin oikeudenmukaisuuden periaatteet nähdään yhdeksi tavaksi tulkita emansipaation seurauksia, niin teesi oikeudenmukaisuuden ja osallistumisen sekoittumisesta pätee kahta vertaa paremmin. Näin siksi, että tavoitteena on, että *kaikkien* tarpeet ja näkemykset tulevat kuuluviin. Luontevimmin tämä taataan siten, että *mahdollisimman monet osallistuvat itse* aktiivisesti arkipäiväiseen politikointiin.

Rawlsilainen näkemys poliittisen osallistumisen arvosta ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen. Myös klassisessa republikaanisessa politiikan teoriassa poliittinen osallistuminen nähdään sekä keinona että päämääränä sinänsä. Tavoitteena on kuitenkin ennemmin *vapaus* kuin oikeudenmukaisuus. Republikanistien tyypillisen argumentin mukaan vapaudessa eläminen edellyttää yhteisen hyvän arvostamista ja laajalle levinnyttä uskoa kansalaishyveisiin. 'Jos haluat olla vapaa, ponnistele yhteisen hyvän eteen'. Tai kuten irlantilainen John Curran asian ilmaisi 1790: 'Ehto, jolla Jumala on antanut vapauden ihmisille, on ikuinen valppaus'. *Respublicaa* uhkaa aina sekä orjuutus että korruptio. Jos tasavalta jätetään muutamien vallan- ja voimien haltuun, seuraa hiljainen vallan keskitys, avoin tyrannia tai valtiokäytäntöjen korruptoituminen. Kaikissa tapauksissa lopputulos on sama: kansalaisten vapaus valita elämäntyyliinsä ja tuon elämäntyylin edellytykset sekä heidän vapautensa määrätä yhteisistä, myös itseä koskevista asioista on menetetty. Sanalla sanoen, jos kansalaisten valppaus herpaantuu ja

¹¹ Roy Bhaskar on viime aikoina esittänyt varteentotettavan artikulaation emansipatorisesta projektista. Ks. esimerkiksi Bhaskar 1994, luvut 6–10.

hyveet rapautuvat, on myös vapaus pian helpos-
ti mennyttä.¹²

Poliittinen osallistuminen voidaan kuitenkin
nähdä itseisarvoisena toimintana. Hannah
Arendt tiivistää tämän ajatuksen keskustelles-
saan Pohjois-Amerikan 1700-luvun vallanku-
mouksellisista:

[. . .] amerikkalaiset tiesivät, että julkiseen
vapauteen kuuluu osallisuus julkisten asioi-
den hoitoon, ja että näiden asioiden hoito ei
suinkaan ollut taakka, vaan pikemminkin
antoi julkiseen toimintaan osallistuville sel-
laisen onnellisuuden tunteen, jota he eivät
voisi saavuttaa missään muualla. He tiesivät
tämän varsin hyvin – ja John Adams oli tar-
peeksi rohkea muotoillakseen tämän tiedon
yhä uudelleen ja uudelleen – että ihmiset ei-
vät menneet kaupunkikokouksiin [. . .] vain
velvoitteen takia tai vielä vähemmän vain
ajakseen etujaan, vaan useimmat heistä
menivät sinne koska he nauttivat keskuste-
luista, pohdinnoista ja päätösten teosta'.
(Arendt 1990, 119).

Osallistuva politiikka voi siis olla myös tyydyt-
tävä elämäntyyli – 'onnen lähde' – ja kansalais-
hyveet voivat konstituoida ihmisen itseidenti-
teettiä. Mutta miksi ihmisten *pitäisi* nauttia kes-
kusteluista, pohdinnoista ja päätösten teosta eri-
laisten toisten ihmisten kanssa? Arendtin mie-
lestä juuri *poliittinen toiminta*, siis sanat ja teot,
jotka voivat panna jotakin ennakoimatonta alul-
le pluralistisissa julkisissa tiloissa, on eri inhi-
millisten aktiviteettien muodoista kaikkein ar-
vokkain ja tyydyttävien. Työ on toki välttämät-
tön ihmiselämän biologisen uusintamisen kan-
nalta ja valmistamisen tuloksena on voinut syn-
tyä erityinen inhimillinen maailma kaikkine ar-
tefakteineen. Mutta vasta toiminnassa tulee
esille inhimillisen elämän *moninaisuus ja va-
paus* (ks. Arendt 1958, erit. 313–325). Poliit-
tinen toiminta ei siis ole vain keino taata va-
pauuden säilyminen vaan myös vapauden kor-

kein ilmenemismuoto (ks. myös Bradshaw
1989, 100–102).

Arendtin argumentti on kuitenkin ongelmal-
linen. Ensinnäkin Arendt on sekä omassa elä-
mässään että myöhemmässä tuotannossaan
osoittanut yksinäisen, kriittisen, vetäytyvänkin
ajattelun tärkeyden. Toiminta sinänsä ei voi
olla riittävä – tai ainoa – ihanne (Bradshaw
1989, 102–104). Toiseksi, Arendtilla on taipu-
mus nojata ajatukseen, että käsitteellisen his-
torian tarkoituksena on ilmiöiden menetety
alkuperän jäljittelevä muistelemine. Niinpä
Arendt näyttää lukevan antiikin ja uuden ajan
alkupuolen republikanisteja nostalgisesti ajat-
telijoina, jotka kertovat käsitteiden ja ilmiöiden
oikeat merkitykset – ja sitä kautta todellisuus-
den todellisen luonteen.¹³ Tällaisen essentialis-
minsa takia Arendt välttää vastaamasta suoraan
kysymykseen, miksi (poliittiseen) toimintaan
keskittyminen olisi eettisesti perusteltua, mik-
si se olisi (myöhäis)modernin ihmisen elämän
kannalta hyvä elämäntyylin valinta.

Arendtin esille nostamaan kysymykseen on
kuitenkin olemassa lupaavampia vastausyriky-
siä. Esimerkiksi Roberto Ungerin (Unger
1987a; 1987b; 1987c) mukaan *politisoimalla*
asioita, tekemällä niistä kohteita demokraatti-
sille kamppailuille, joihin kaikki asianosaiset
osallistuvat, voidaan vapautua vääristä välttä-
mättömyyksistä, lisätä ihmisten kykyjä ja mah-
dollisuuksia löytää tyydyttäviä elämäntyylyjä ja
konteksteja ja tarjota parempia edellytyksiä
mielekkääseen – ja ehkä myös onnelliseen –
elämään.

Unger esittää, että ihmisten jaettua identiteet-
tiä voidaan analysoida kontekstuaalisuuden ja
solidaarisuuden ongelmien kautta (ks. Unger
1984, 5–22). *Kontekstuaalisuuden ongelma*
koskee suhdettamme piintyneiksi tavoiksi muo-
dostuneisiin toiminnan puitteisiin tai viiteke-
hykseen. Näihin kuuluu sekä rutinoituneet kol-
lektiiviset instituutiot ja ennakkokäsitykset että
ne henkilökohtaiset tavat, joista on tullut kun-
kin persoonan luonne. Sekä mentaalista että
sosiaalista elämäämme määrittää joukko insti-
tutionaalisia ja kuviteltuja oletuksia, jotka usein

¹² Republikanistit olivat kiinnostuneita myös vaarasta
joutua ulkoisen mahdin herruuden alle ja katsoivat siksi
asevelvollisuuden kuuluvan olennaisena osana kansa-
laisuuteen. Tätä republikanismin ja militarismen kyt-
kentää en voi tarkastella tässä artikkelissa. Totean vain,
että globalisoituneessa, myöhäismodernissa maailmassa
republikanistisen tradition ideoiden hyödyntäminen
vaatii hyvin revisionistista otetta. Ks. Skinner 1992,
erit. 217–223.

¹³ Tämä on kuitenkin vain Arendtin metodin toinen
puoli. Toisaalta Arendt myös nojaa Walterin Benjami-
nin inspiroimaan fragmentaarisen historiografian me-
todiin. Ks. Benhabib 1992, erit. 90–93.

otamme annettuina. Ei kuitenkaan ole olemassa mitään ehdotonta, kaikkialla mahdollista ylihistoriallista kontekstia. Kaikki viitekehykset ovat ehdollisia ja rajallisia mahdollisuuksia mahdollisten viitekehysten rajattomassa joukossa. Periaatteessa on aina mahdollista murtaa minkä tahansa käsitteellisen tai käytännöllisen toiminnan kontekstin lumous ja näennäinen luonnollisuus – ja toimia toisin.

Kontekstien ehdollisuudesta ei voi päästä eroon, mutta sen sijaan *kontekstin pakottavaa voimaa voidaan vähentää*. Yksilöiden ja kollektiivien toiminnallisia kykyjä ja mahdollisuuksia voidaan suhteellisesti ottaen lisätä, jos onnistutaan irrottamaan käytännöllisiä ja persoonallisia vuorovaikutussuhteita syvään juurtuneista sosiaalisista rooleista ja hierarkioista. Tämä edellyttää kontekstien politisoimista ja laajamittaista poliittista osallistumista.

Entä *solidaarisuuden ongelma* sitten? Suhteet toisiin ihmisiin rakentuvat kahden eri suuntiin vetävän 'voiman' varaan. *Vastavuoroinen riippuvuus* vaikuttaa eri tavoin kuin se *haavoittuvuus*, jonka riippuvuus ja avautuminen toisille aiheuttaa. Ihmisillä on aina yhteisöllisiä arvoja ja siteitä sekä lojaliteetteja toisiaan kohtaan. Solidaarisuuden ongelma on siinä, että uskollisuus ja lojaalisuus voivat niin helposti sekoitua annettujen roolien vaatimukseen tai muuttua alamaisuus- tai riistosuhteiksi. Jos onnistutaan irrottamaan käytännöllisiä ja persoonallisia vuorovaikutussuhteita syvään juurtuneista sosiaalisista rooleista ja hierarkioista, niin uhaataan kyllä ainakin joitakin kommunaalisia siteitä ja lojaliteetteja. Ungerin mukaan samalla voidaan kuitenkin antaa kaikille sitoumuksille ja suhteille sellaisia ominaisuuksia, jotka on totuttu yhdistämään rakkauteen. Näihin ominaisuuksiin kuuluvat lisääntynyt vastavuoroinen herkkyyks ja kyky kuvitella ja hyväksyä toiset ihmiset ilman stereotyyppisiä mielikuvia, rooleja ja asemia. Tuloksena pitäisi olla myös se, että konflikti muiden ihmisten tarvitsemisen ja riippuvuuden tuoman haavoittuvuuden pelon väliltä lievenee (ks. Unger 1987a, 592–594).

Asioiden *politisoiminen* tarkoittaa sitä, että kiistanalaistetaan annettuina otettuja kontekstien elementtejä ja näkemyksiä. Jos muutoksia ylipäänsä saadaan aikaan, niin tuloksena voi olla yksinkertaisesti vain siirtyminen yhdestä viitekehyksestä toiseen. Sen sijaan, jos avataan

pysyviä tiloja politiikalle ja politisoimiselle, voidaan onnistua vähentämään kontekstien voimaa. Nämä tilat voivat pysyä yllä vain jatkuvan poliittisen toiminnan avulla. Poliitikka, sanan laajassa mielessä, ja poliittinen osallistuminen ovat arvokkaita siksi, että vain jatkuva politiikointi voi heikentää kontekstien voimaa.

Jaon julkinen/yksityinen muuttaminen

Poliittinen osallistuminen on moraalisesti ja eettisesti arvokasta. Monet tendenssit kuitenkin pyrkivät vähentämään osallistumista. Mitä asialle voitaisiin tehdä? Väitän, että määrittelemällä 'yksityisen' ja 'julkisen' rajaa uudelleen voidaan avata kokonaan uusia poliittisen osallistumisen mahdollisuuksia ja siten *täydentää* Rawlsin valtiokeskeistä politiikkakonseptiota. Näin voidaan myös tehdä poliittinen osallistuminen mielekkäämmäksi ja siten *korjata* liberaalismin ja globalisaation vieraannuttavia tendenssejä. Tavoitteena täytyy olla myös *käänntää* rawlsilaista reilun osallistumismahdollisuuden periaatetta sellaiseen suuntaan, joka paremmin vastaa republikanistien vaatimukseen harjoittaa ja kehittää kansalaishyveitä ja Ungerin kehotukseen politisoida yhä useampia elämän-alueita, konteksteja ja viitekehyksiä.

Nykyään julkinen ymmärretään valtion (ja kuntien) hallinnoksi. Osallistuvan demokratiateorian näkökulmasta julkisen voisi määritellä sellaiseksi tilaksi, jossa toimijat kohtaavat toisensa puheen ja tekojen kautta ja jossa noudatetaan demokraattisen dialogin ja päätöksenteon sääntöjä. Julkisissa tiloissa toimijat paljastavat ja luovat identiteettiään sekä pyrkivät vakuuttamaan toisiaan ja luomaan tai muuttamaan kollektiivisia projekteja. Tästä näkökulmasta valtionhallinto voi olla epäjulkista, aivan yhtä lailla kuin esimerkiksi 'yksityinen' talous. Niinpä valtioita – ja sellaisia valtioidenkaltaisia organisaatioita kuin EU – voidaan politisoida, avata julkiselle toiminnalle ja keskustelulle. Mutta julkista tilaa pitäisi myös laajentaa sellaisille yhteiskunnallisen elämän alueille, jotka nyt on suljettu demokraattisen politiikan ulkopuolelle. Mitä sitten ovat ne politiikan ulkopuolelle suljetut alueet, jotka pitäisi muuttaa demokraattisiksi julkisiksi tiloiksi? Näihin kuuluvat yhtäältä *järki* sekä toisaalta *intiimit, ta-loudelliset ja kansainväliset suhteet*. Kiiste-

lyt järjestä ja rationaalisuudesta ovat taustalla aina silloin, kun puhutaan intiimien, taloudellisten ja kansainvälisten suhteiden politisoimisesta. Aloitan modernin rationaalisuuden kritiikistä ja politisoimisesta, koska siitä käsin voidaan lähteä politisoimaan konkreettisia elämän-alueita.

Järki

1900-luvun kuluessa moderni järki ja rationaalisuus on yhä useammin yhdistetty dominaatioon, alistamiseen, patriarkaalisuuteen, sterilisyyteen, väkivaltaan, totalitarismiin ja jopa terroriin, autonomian, vapauden, oikeudenmukaisuuden, tasa-arvoisuuden, onnellisuuden ja rauhan sijasta.¹⁴ Tähän on useita syitä. Ensinnäkin tieteiden ja tekniikoiden kehittäminen on systemaattisesti sotkettu parannuksiin hyveiden ja onnellisuuden suhteen, vaikka edelliset vain lisäävät valtaa – kykyä tuottaa vaikutuksia – eivätkä millään lailla takaa, että lisääntynyt valta tuo mukanaan hyviä (oikeita, demokraattisia, oikeudenmukaisia) vaikutuksia. Lisäksi länsimaisella rationaalisuudella on ollut taipumus sulkea pois – joskus jopa tuhota – alistaa tai tehdä epälegitiimeiksi kaikki ne, jotka koetaan väärällä tavalla erilaisina. Vaihtoehtoisesti pyrkimyksenä on ollut kääntää/muuttaa heidät samanlaisiksi eli 'normaaleiksi'. Niinpä modernilla järjellä on ollut taipumus tuottaa aivan päinvastaisia vaikutuksia kuin mitä valistusfilosofit aikoinaan kuvittelivat. Muistissa on esimerkiksi tämän vuosisadan kauhukuvat totalitaarisista valtioista, totaalista sodasta, keskitysleireistä ja joukkotuhoaseiden vaikutuksista. Liberaali-demokraattiset valtiot eivät toki ole totalitaarisia, mutta niissä on ollut monia totalitaarisen valtion piirteitä, joukkotuhoaseita ja jopa keskitysleirejä (erityisesti sotien aikana). Esille on syystä nostettu myös totaalisten instituutioiden – vankilat, mielisairaalat, koulukodit, alkoholistihuoltolat, työlaitokset ja armeija – minuutta ja kehoa alistavat, riistävät ja muokkaavat vaikutukset.¹⁵ Tärkeää on huoma-

ta, että myös *suhteessa luontoon* sekä tuottavan että tuhoavan vallan lisääntyminen on usein tarkoittanut alistamista ja tuhoamista myös liberaali-demokratioissa.

Järjen politisointi tarkoittaa näiden tendenssien vastustamista ja toisenlaisten, parempien rationaalisuuden muotojen etsintää teoriassa ja käytännössä. Voidaan osoittaa eettisen ja moraalisen keskustelun mahdollisuus ja paikka. Voidaan politisoida ja demokratisoida niitä käytäntöjä, jotka liittyvät esimerkiksi mielisairausten ja rikollisuuden hoitoon. Ylipäänsä totaalisten instituutioiden kurinalaistaminen ja valvonta pitäisi yrittää korvata paremmilla toimintaperiaatteilla, sellaisilla, jotka nojaavat enemmän luottamukseen, vastavuoroisuuteen ja erilaisten väliseen avoimeen dialogiin. Jos halutaan vastustaa sitä, että länsimaisella rationaalisuudella on ollut taipumus sulkea pois, alistaa tai tehdä epälegitiimeiksi kaikki riittävän erilaiset ja 'poikkeavat' tai sitten pyrkiä kääntämään/muuttamaan heidät samanlaisiksi eli 'normaaleiksi', niin täytyy tukea ja hoidata moninaisuutta ja avata edellytyksiä *erilaisille* elämän- ja ymmärryksen muodoille. Monesti järjen politisointi ja toisin toimimisen mahdollistaminen edellyttävät *laajaa demokraattista osallistumista eri elämänalueilla ja annettuna otettujen ennakkokäsitysten asettaminen kiistanalaisiksi*.

Intiimit suhteet

Kantin ja Hegelin jälkeen intiimeissä suhteissa on tapahtunut monia muutoksia, jotka ovat avanneet uusia demokraattisia mahdollisuuksia. On erotettava kaksi eri kenttää, joilla muutoksia on tapahtunut. *Ensimmäisellä, hallinnollisella kentällä* oikeuslaitos, erilaiset viranomaiset ja asiantuntijajärjestelmät ovat ensin ydinperheistä yhteiskunnan ja sitten myöhemmin sekä uusintaneet että moneen kertaan muuttaneet 'normaalin perheen' ideaa. Kaikki vaikutukset eivät ole olleet suoria, vaan ne ovat olleet myös seurauksia osittain autonomisista muutoksista työmarkkinoilla, perintösäädöksissä, patologian määritelmässä, suhtautumisessa 'paheisiin' ja nuorisorikollisuuteen, terveyskäsitteissä, naisten oikeuksissa sekä siinä, mitä on olla äiti ja nainen. *Toisella, interpersonaalisella kentällä* on kehittynyt idea 'puhtaasta

¹⁴ Nojaan tässä paljolti Bernsteinin esseeseen 'The Rage Against Reason'. Bernstein 1991.

¹⁵ Termi 'totaalinen instituutio' on Goffmanin; ks. Goffman 1969. Alan klassikko on tietenkin Michel Foucault (1979): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*.

suhteesta', joka on irtautunut sekä traditioiden taakasta että romanttisesta porvarillisen avioliiton ideaalista. Samalla on syntynyt joustava seksuaalisuuden muoto, joka on tulosta refleksiivisyyden lisääntymisestä ja 1900-luvun lopun seksuaalisesta vallankumouksesta (ks. Giddens 1992). Demokraattisia periaatteita on alettu soveltaa myös hoivasuhteisiin.

Hegelin aikana käsitys 'yksityisestä' perheestä yhteiskunnan perusyksikkönä ei suinkaan ollut itsestään selvä vaan varsin uusi. Käsityksen totuus oli siinä, että sillä oli itseään toteuttavia (vallan) vaikutuksia. Romanttinen ideaali alkoi kiehtoa yhä useampien traditioista vapautuneiden eurooppalaisten mielikuvitusta, ja ydinperheyksikön normaalisuus puolestaan toteutettiin monimuotoisin hallinnollisin toimin. Perhe oli myös ratkaisu pyrkimykseen säädellä ja kontrolloida ihmisten moraalia, terveyttä ja biologista uusintamista liberalismien asettamissa rajoissa. Aloitteet ja painostus tulivat usein muualta kuin valtioista: eri alojen 'asiantuntijat', 'yksityiset' ryhmät ja säätiöt, sekä erilaiset poliittiset liikkeet, myös naisasiainliike, pyrkivät (vallitsevan) moraalien säilyttämiseen tai kohentamiseen, uusien oikeuksien asettamiseen, naisten ja miesten tasa-arvoon, yhteiskunnalliseen valistukseen ja edistykseen mutta aina ydinperheinstituution puitteissa. Väestönkasvua pyrittiin rajoittamaan ja 'irtolaisuus, paheet ja perversiot' haluttiin kitkeä pois yhteiskunnasta. Valtio on kuitenkin ollut kuvassa mukana koko ajan. Luotiin monenlaisia uusia säädöksiä ja hallinnollisia teknologioita toteuttamaan näitä uudistuksia; osa uudistuksista selvästi tuki vain joitakin erityisiä intressejä (ks. Rose 1987, erit. 68–75).

Aluksi ydinperheet olivat läpikotaisin patriarkaalisia. Vain miehet toimivat kansalaisyhteiskunnassa, ja vain miehet olivat oikeutettuja seksuaaliseen mielihyvään. Erilaiset väkivallan, riiston ja alistamisen muodot olivat tavallisia myös perheiden sisällä, vaikka kotitalousasioista päättivätkin usein naiset. Vahvoja tendenssejä patriarkalisuuteen on edelleen, mutta kontrollin dialektiikka liberalististen valtioiden sisällä on johtanut tasa-arvoistumiseen ja samanlaistumiseen.

Poliittisten kamppailujen tuloksena on tapahtunut ainakin osittain vapauttavia muutoksia seksuaalisissa käytännöissä: 'perversiot' ovat

osittain hävinneet tai muuttuneet hyväksyttäväksi. Esimerkiksi masturbaatio ja homoseksuaalisuus ovat 1900-luvun lopun pohjoisessa lännessä enemmän tai vähemmän hyväksytyjä käytäntöjä. Samaten perheet ovat moniarvoistuneet, sillä myös yksinhuoltajuudesta, uusperheistä ja homoavioliitoista on tullut hyväksytyjä. Nyt olisi syytä pohtia, miten intiimien suhteiden säätelystä voitaisiin tehdä eksplisiittisen poliittista, kuinka myös tällä alueella saataisiin toteutetuksi ja vakiinnutetuksi *demokraattiset periaatteet* ja kuinka nyt alustavasti kehittynyttä demokraattista *pluralismia* voitaisiin edistää (ks. Hite 1995). Esimerkiksi lainsäädäntö ei saa olettaa yhtä oikeaa ja normaalia suhteiden ja perheiden järjestämisen mallia, eikä se saa peittää taakseen riiston ja alistamisen käytäntöjä. Näiden tavoitteiden toteuttaminen edellyttää laajamittaista osallistumista 'henkilökohtaisen' politiikkaan.

Intiimit suhteet ovat muuttuneet radikaalisti myös interpersoonallisella ja kokemuksellisella tasolla. Seksuaalisuus on muuttunut 'plastiseksi': se on irrotettu lisääntymisen vaatimuksesta. Ihmissuhteisiin astutaan niiden itsensä takia. Nämä muutokset ovat avanneet demokraattisen seksuaalisuhteiden ja intiimisyyden mahdollisuuden. Giddens väittää, että 'intiimisyys implikoi interpersoonallisten suhteiden läpikotaisen demokratisaation, tavalla, joka on täysin yhteen sopiva julkisen kentän demokratian kanssa' (Giddens 1992, 3). Intiimien suhteiden piiriin pitää laskea myös hoivasuhteet. Niinpä lasten moraalinen kasvattaminen ja heidän kanssaan eläminen edellyttää lasten äänen kuuntelemista, lasten oikeuksien hyväksyntää, lasten ottamista mukaan asioista päättämiseen, sanalla sanoen demokraattisen politiikan periaatteita hoivasuhteissa. Yhdessä perheiden moninaisuus ja demokraattiset intiimit ja hoivasuhteet voivat luoda 'infrastruktuurin uudelle ja edistyneemmälle poliittisen demokratian tyypille' (Hite 1995, 61).

Talous

Talouden politisointiin ja demokratisointiin on olemassa monia mahdollisia, mutta aina kontekstisidonnaisia ja vain osittaisia vastauksia. Tällä hetkellä 'yksityinen' omistus mahdollistaa hierarkkisen investointivirtojen ja alaisten

kontrollin. Kontrollia ei harjoita enää vain 'yksityinen' omistaja vaan yhä useammin ammattijohtajat, joista monet kuuluvat poikkikansallistuneeseen *liikkeenjohtoluokkaan*. Vaikka monissa organisaatioissa on luovuttu taylorismista ja armeijamaisesta kurista, niin silti 'yksityisen' omistusoikeuden merkitystä ei pidä vähätellä. Kapitalistinen yritys on edelleen hierarkkinen. Organisaatiosuhteet ovat toki muuttuneet osakeyhtiömuodon kehittämisen jälkeen monista syistä, joihin kuuluu myös 'julkinen', valtiollinen säätely. Esimerkiksi työturvallisuutta, työaikaa ja ympäristönsuojelua on säädelty valtiollisesti. Palkkojen, verojen ja vakuutusmaksujen nousu on epäsuorasti lisännyt automatisaatiota ja sitä kautta muuttanut työtehtävien luonnetta. Toisaalta tehokkuutta etsittäessä on usein pyritty hajautukseen, osallistumisen ja vastuun laajentamiseen eritoten suunnitteluportaassa sekä siihen, että avaintyöntekijät sitoutuvat ja samastuvat firmaansa. Harvojen ja valittujen joukko kuitenkin tekee edelleen keskeiset päätökset ja suunnittelutyöhönkin osallistuu vain pieni osa työntekijöistä. Hallinnan ja auktoriteetin rakenteet ovat tämän mukaisesti hierarkkisia, ja suuri enemmistö on kaiken suunnittelun ja päätöksenteon ulkopuolella. Lisäksi firmojen liikkeenjohdon tekemien päätösten kollektiivisia, yhtäaikaan paikallisia, alueellisia ja maailmanlaajuisia vaikutuksia ei säädellä mitenkään. Globalisoituneessa ja uusliberalisoidussa maailmassa investointivirrat ovat enimmäkseen politiikan ja demokraattisen vastuun ulkopuolella.

Vaihtoehtoja pohjoisessa lännessä 1900-luvun lopussa vallitsevalle kapitalismin muunnelmalle on monia. Osa ehdotetuista vaihtoehtoista vain muokkaisi olemassa olevaa järjestelmää muutamien yksityiskohtien osalta. Voitaisiin esimerkiksi purkaa tai hajauttaa suuria organisaatioita luomalla erilaisia alihankintasopimusjärjestelmiä. Työsopimukset voisivat koskea osuutta nettotuotannosta palkkojen sijasta. Osa ehdotuksista johtaisi radikaalimpiin demokraattisiin reformeihin. Puhutaan esimerkiksi työläisten itsehallintomallista, kooperatiiveista ja tuotantopääoman kohdentamisen demokratisoinnista.

Kun vertaillaan erilaisia mahdollisia käytäntöjä ja niiden muodostamia järjestelmiä, tarvitaan paitsi kokeiluja erilaisissa konteksteissa

niin myös kriteereitä, joiden pohjalta arvostelmia paremmuudesta ja huonommuudesta voidaan antaa. Elster ja Moene erottavat neljä sällöllistä kriteeriä, joiden he uskovat olevan suhteellisen helposti hyväksyttävissä (ks. Elster ja Moene 1990). Nämä kriteerit ovat: (i) tehokkuus₁; kuinka hyvin taloudellinen järjestelmä pystyy välittämään ja hyödyntämään informaatiota ja luottamusta?; (ii) tehokkuus₂; miten järjestelmä kohdentaa olemassa olevia resursseja ja miten hyvin se kykenee takaamaan uusien resurssien luonnin?; (iii) kuinka hyvin järjestelmä pystyy takaamaan osallistumisen ja itsensä toteuttamisen?; ja (iv) kuinka hyvin se pystyy ottamaan huomioon yksiköiden toiminnan ulkoisvaikutukset?

Tehokkuuden tavoite, ja varsinkin tehokkuus₂, on tietenkin modernia länsimaista järkea puhtaimmillaan. Modernin länsimaisen järjen politisointi ei kuitenkaan tarkoita kaiken siihen kuuluneen hylkäämistä, ainoastaan sen asettamista kyseenalaiseksi ja suhteuttamista muihin periaatteisiin ja vaihtoehtoihin. Tehokkuus on yksi kiistanalainen arvo muiden joukossa. Sitä paitsi tehokkuuden vaatimusta voidaan tulkita kovin monella tavalla. Ortodoksinen talusteoria esittää hierarkkisen kapitalistisen yrityksen idealisoidussa muodossa – se olettaa liikkeenjohdolla olevan täydellinen ja keskitetty kontrolli asioihin, se ei kiinnitä huomiota 'työpänoksen' laatuun muuten kuin behavioraalisen 'kannustimen' käsitteen kautta, se sivuuttaa organisoitumis- ja kaupanhierontasuhteiden syntymisen tendenssit ja vaikutukset, ja se analysoi vain staattisen tilanteen abstrakteja 'tasapainoehtoja'.¹⁶ Silti edes tällaisessa analyysissä ei ole itsestään selvää, kumpi on tehokkaampi organisoitumisen tapa, kapitalistinen hierarkia vaiko demokraattinen itsehallinto. Lyhyen tähtäimen analyysissä voidaan kuitenkin esittää (*ad hoc* -tyyppisiä) perusteita hierarkioiden puolesta. Esimerkiksi staattinen niukkojen päätöksentekovoimavarojen optimointi voi puoltaa hierarkioita.

Kun kuvaan tuodaan tehokkuuden institutionaalisia ja dynaamisia ehtoja, asetelma muuttuu. Itsehallintomallit voivat esimerkiksi poistaa omistajien, liikkeenjohdon ja ammattiyhd-

¹⁶ Ortodoksinen talusteorioiden tarkemmasta kritiikistä, ks. Patomäki 1992b, 105–113.

tysliikkeen keskinäiset, moninaiset konfliktit ja johtaa päätöksenteko- ja organisointikykyjen leviämiseen ja kehittymiseen. Laajamittaisen osallistumisen pitäisi mahdollistaa myös uudenlainen motivoituminen työntekoon, sellainen, joka ei perustu kuriin, valvontaan ja 'kannustimiin' vaan pikemminkin yksilöiden mahdollisuuteen toteuttaa itseään, ajatukseen yhteisestä hyvästä (materiaaliset palkkiot mukaan luetuna) ja demokraattiseen kansalaishyveiden etiikkaan (ks. Elster ja Moene 1990, 7–22). Jos tiukoista rooleista ja hierarkioista kyetään luopumaan, voidaan myös lisätä organisaatioiden itsemuuttumiskykyä ja joustavuutta, siis sekä innovatiivisuutta että sopeutumiskykyä. Taloudellisen kehityksen ja menestyksen kannalta pienen mittakaavan, kontekstisidonnaiset, opportunistiset kokeilut voivat olla yhtä ratkaisevia kuin suuret innovaatiotkin. Teknis-käytännölliset aktiviteetit ovat hyvin opportunistisia. Ne vaativat jatkuvaa voimavarojen korvaamista toisilla resursseilla sekä teknisten ja organisatoristen keinojen revisiointia muuttuvien olosuhteiden mukaan.¹⁷ Ne edellyttävät myös jaettuun ymmärryksen muotoja ja käytäntöjä, joihin sekä rutiinit että innovaatiot perustuvat. Jotta erilaisiin tilaisuuksiin voitaisiin tarttua, täytyy myös ymmärrysten muotojen ja käytäntöjen viitekehysten olla muutettavissa (Unger 1987a, 69–70, 282–288).

Demokraattisilla, itsehallinnollisilla työorganisaatioilla on tietysti muitakin etuja kuin dynaaminen, pitkän aikavälin tehokkuus. Ei lie epäilystäkään, etteikö Elsterin ja Moenen kolmas kriteeri – kuinka hyvin järjestelmä pystyy takaamaan osallistumisen ja itsensä toteuttamisen? – suosisi itsehallintomalleja enemmän kuin hierarkkisia, kapitalistisia yrityksiä. Kyse ei ole vain organisaation sisäisistä käytännöistä. Itsehallintomallit voivat olla demokraattisempia myös muuten. Voidaan esimerkiksi väittää, että taloudellinen demokratia ja tasa-arvo

ovat *toimivan* poliittisen demokratian edellytyksiä tai että taloudellinen demokratia edesauttaa osallistumiseen liittyvien kansalaishyveiden leviämistä. Nykyinen omistusoikeuden rakenne on myös luonut etujärjestöjärjestelmän, joka vähentää parlamenttien valtaa monin tavoin. EU:ssa etujärjestöjen lobbaaminen ja vallankäyttö ovat vielä suurempia kuin (länsi)eurooppalaisissa kansallisvaltioissa. Itsehallintomallien leviäminen vähentäisi tarvetta tällaiseen etujärjestöjen organisoitumiseen ja loisi enemmän tilaa myös edustukselliselle demokraattiselle politiikalle.

Tärkeä argumentti itsehallintomallin puolesta on myös se, että itsehallinnollisuus loisi *kaikille* enemmän *mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen ja sitä kautta hyvään elämään*. Itsensä toteuttamisen etiikka vaatii yksilöiltä enemmän kuin kulutuskeskeinen elämäntyyli, mutta siinä missä kuluttamisen hyöty ja ilo ovat tietyn pisteen jälkeen aina vain vähäisempiä, koska viihteen, tavaroiden ja palvelusten lyhytjänteisestä kuluttamisesta tulee kyllästyttävää (tydydytystä on yhä vaikeampi saada), niin siinä itsensä toteuttaminen alkaa viehättää sitä enemmän, mitä enemmän siihen tarvittavia kykyjä on onnistunut kasaamaan opetteluun ja harjaannuksen ansiosta. Vähin erin itse valitun asian toteuttamisesta – pluralistisissa, julkisissa tiloissa, muiden ihmisten kanssa – tulee aina vain helpompaa ja palkitsevampaa.¹⁸

On siis olemassa hyviä argumentteja itsehallinnollisen, demokraattisen markkinatalouden puolesta. Sen toteuttaminen edellyttäisi laajaa poliittista liikettä ja mahdollistaisi politikoinnin ja poliittisen osallistumisen päivästä päivään arkikäytännöissä. Se, että useimmilla ihmisillä ei tässä ja nyt ole preferenssiä tällaisten muutosten puolesta, ei tarkoita, etteikö asioiden uudelleen kuvittelemisen olisi myös heille mahdollista tai etteivätkö monet, jotka saattavat aluksi vastustaa tällaisia muutoksia, voisi elää parempaa elämää muuttuneissa olosuhteissa. Monissa tilanteissa voi olla myös 'järkevää' pitäytyä kapitalistisessa organisoitumisen mallissa, vaikka itsehallinnollisuutta periaatteessa kannatettaisiinkin. On nimittäin olemassa monenlaisia mekanismeja, jotka pitävät

¹⁷ Schumpeterin klassinen analyysi innovaatioiden merkityksestä on: Joseph Schumpeter (1934): *The Theory of Economic Development*. Vaikka monien teknologioiden kehittäminen on nykyisin hyvin pääomavaltaista ja vaikka monikansalliset suuryhtymät investoivat eniten tutkimukseen ja tuotekehittelyyn, niin silti suuri(n) osa perustavista löydöistä, jotka johtavat tärkeisiin innovaatioihin, tulee riippumattomilta keksijöiltä tai pieniltä firmoilta.

¹⁸ Argumenttia itsensä toteuttamisesta on kehitellyt Jon Elster. Elster 1990.

yllä kapitalististen yritysten ylivaltaa. Ongelmana ei kuitenkaan ole muuttaa koko 'järjestelmää' vaan taata itsehallinnollisten yritysten elämisen ja kukoistamisen mahdollisuudet joko vallitsevana tai osittaisena organisoitumistapana kapitalististen yritysten rinnalla. Sitä paitsi itsehallinnollisuuskin voidaan organisoida monin eri tavoin eikä se ole peruuttamatonta: siirtyminen itsehallinnollisuudesta kapitalistisiin periaatteisiin on suhteellista ja muutokset kumpaankin suuntaan ovat aina mahdollisia. Ehkä tulevaisuuden kamppailuja osallistuvan demokratian puolesta käydään myös monien organisaatioiden sisällä? Mutta varmasti niitä joudutaan käymään myös alueellisissa ja globaalissa yhteyksissä.

Kansainvälinen

Demokraattista politikointia ja julkista tilaa voidaan ja pitäisi laajentaa myös niille alueille, jotka nyt on määritelty 'kansainväliseksi'. Miksi demokraattisen politikoinnin tilan pitäisi olla kansallisvaltioiden rajojen määrittelemä alue? Kansallisvaltiot ovat liian pieniä säätelämään globalisoituvaa taloutta ja sen vaikutuksia. Esimerkiksi David Held väittää, että perinteisessä muodossaan demokratia on vararikossa (ks. Held 1995, 97–101). Emme tule toimeen ilman demokratiaa, mutta jotta demokratiasta voitaisiin edes puhua, tarvitaan sekä lyhyen että pitkän tähtäimen radikaaleja reformeja. Ongelmana on se, että kansallisvaltiot eivät suinkaan päätä vain asioista, jotka koskevat ainoastaan niitä itseään. Vaikutukset koskevat muitakin. Kansalaisten elämään vaikuttavat lisäksi myös monet kansainväliset hallintajärjestelmät ja poikkikansalliset prosessit, joita yksi valtio voi kontrolloida vain vähän.

Idea, että meillä voisi olla samaan aikaan toimiva demokratia valtioiden sisällä ja epädemokraattiset kansainväliset suhteet, on kestävä. Held arvioi kolme eri mallia (Held 1993, 27–44; 1995, 103–109). *Westfalenin mallissa* suvereenit valtiot – ja varsinkin suurvallat – hallitsevat maailmaa ja myös hallinnoivat kapitalistista maailmantaloutta, sikäli kuin kykenevät. Suurvalloilla on nimittäin vain vähän yhteistyötä diplomaattisten suhteiden lisäksi. Sitä paitsi oikeus on useimmiten voiman puolella. *Westfalenin mallissa* demokratiasta ei ole tie-

toakaan. *YK:n peruskirjan mallissa* valtiot ovat tasaveroisempia ja on olemassa myös yhteisiä normeja ja arvoja sekä hallintainstituutioita. Turvallisuusneuvosto, oppi itsepuolustuksesta ja käytännön vinoutumat YK-käytännöissä ovat kuitenkin taanneet, että YK ei ole toteuttanut uutta kansainvälisten suhteiden organisoitumisen periaatetta. Lisäksi globalisoituneen maailmantalouden hallintainstituutioiden tosiasialliset valtasuhteet peittyvät muodollisen suverenisuusperiaatteen ja yksimielisyysvaatimuksen taakse. Investointivirroista päättävä, poikkikansallistunut liikkeenjohtoluokka on osin 'vapautunut' kansallisvaltioiden kontrollista, mutta myöskään kansainväliset järjestöt eivät valvo tai kontrolloi monikansallisten yhtymien toimia. Demokraattisia legitimaatioperiaatteita ei siis edelleenkään sovelleta kansainvälisellä tasolla, ei ainakaan YK:n yleiskokouksen ulkopuolella. Kolmas, mahdollisen tulevaisuuden malli on *kosmopoliittinen demokratia*, jonka keskeisenä ideana on juuri demokratian ja demokraattisten legitimaatioperiaatteiden ulottaminen myös sinne, mikä on nyt määritelty 'kansainväliseksi'.

Mitä kosmopoliittinen demokratia voisi käytännössä tarkoittaa? Ensinnäkin demokraattinen eetos pitää ulottaa myös 'kansainväliseen' politiikkaan, silloinkin, kun kyse on perinteisestä valtiokeskeisestä politiikasta. Diplomaattisiin käytäntöihin voidaan tuoda mukaan moninaisuuden arvostus ja sitä kautta sekä erilaisuuden kunnioitus että demokraattisen dialogin periaatteet. Tiettyssä mielessä diplomatia on aina muodostanut kosmopoliittisen erityiskulttuurin, jonka tehtävänä on ollut välittää erilaisen ja erillisten poliittisten yhteisöjen välillä.¹⁹ Globalisaatio on asettanut erillisyyden kyseenalaiseksi, ja samaan aikaan diplomatian teknistyminen on vienyt ainakin Der Derianin mu-

¹⁹ Hans Morgenthau, joka uskoi uusien kommunikatioteknologioiden, julkisuuden vaatimuksen ja nationalistisen universalismin tuhonneen perinteisen diplomatian edellytykset, esitti neljä 'fundamentaalista' sääntöä diplomatialle, joista kolme kuuluu näin: (1) diplomatia täytyy erottaa ristiretkihengestä; (2) diplomaattien täytyy katsoa poliittista kenttää *toisten* kansakuntien näkökulmasta; (3) kansakuntien täytyy olla valmiita kompromisseihin *kaikkien* niiden asioiden suhteen, jotka eivät ole elintärkeitä heille. Morgenthau 1955, 527–530.

kaan sen kyvyn toimia välittäjänä (Der Derian 1991, erit. luku 9, 'Techno-Diplomacy'). Eri-laisuus ei maailmasta kuitenkaan ole hävinnyt. Maailmassa ei enää ole erillisiä, autonomisia sivilisaatioita, mutta erilaisia – osin länsimaa-laistuneita, osin maallistuneita, osin diasporassa eläviä, osin fundamentalistiseksi muuttuneita – kulttuureita ja poliittisia ideologioita on ja tulee olemaan olemassa.²⁰ Täydellinen vetäytyminen globalisoituvan maailman piiristä ei ole mahdollista, mutta erilaiset ryhmäseparatismiin ja eristäytyvän nationalismiin muodot ovat mahdollisia ja jokapäiväisiä ilmiöitä. Eri-laisuus voi johtaa vihamielisyyteen, väkivaltaan tai sotilaallisten uhkien manipulointiin. Demokraattisessa dialogissa erillaisuus on kuitenkin myös vastavuoroisen mielenkiinnon ja sympatian lähde (ks. Giddens 1994, erit. luku 9, 'Political Theory and the Problem of Violence'). Vaihtoehtoja on siis periaatteessa kaksi: joko väkivalta ja sillä uhkaaminen sekä globaali normalisoiminen, kuri ja valvonta tai dialoginen demokratia (ks. Patomäki 1994, erit. 455–458). Dialogisen demokratian periaatteet vaativat (tai vaatisivat) valtiojohtajilta ja diplomaateilta eettisiä ja moraalisia tietoja ja taitoja.

Kosmopoliittisen demokratian ideaan kuuluu myös vaatimus avata monenkeskistä diplomaattia ja monikansallisia yhtymiä demokraattiselle osallistumiselle. Heldiä seuraten voidaan itse asiassa esittää kolme eri vaatimusta (Held 1993, 39–40). (1) Demokraattisen vastuuvollisuuden alueellisia rajoja täytyy muuttaa niin, että ne asia-alueet, jotka nyt 'karkaavat' kansallisvaltioiden kontrollin piiristä, voidaan saada demokraattisen kontrollin piiriin. Näihin kuuluvat monet rahan, rahoituksen ja kaupan hallinnoinnin aspektit, ympäristökysymykset, turvallisuuden elementit ja uudet kommunikation muodot. (2) Alueellisten ja globaalien hallintajärjestelmien rooli ja keskinäissuhteet täytyy miettiä uudelleen niin, että ne voisivat tarjota avoimemman, johdonmukaisemman ja hyödyllisemmän pohjan maailman julkisten asioiden hoitamiseksi ja laajalle osallistumiselle poliittisiin prosesseihin. Keskeisissä kansainväli-

sissä organisaatioissa pitää saattaa voimaan demokraattiset päätöksentekosäännöt. (3) Erilaisen ryhmien, elinten ja yhdistysten pääsy mukaan multilateraalisen diplomatian ja hallintajärjestelmien toimintaan pitää sallia ja tehdä myös käytännössä mahdolliseksi. Kaikki nämä voivat myös edellyttää paitsi alueellisten ja globaalien hallintajärjestelmien uudelleenjärjestämistä niin myös uusien elinten perustamista. Yksi idea, josta on taas viime aikoina alettu keskustella, on tehtäviltään ja toimivaltuuksiltaan rajallisen maailmanparlamentin perustaminen.

Held kykenee artikuloimaan ymmärrettävän näkemyksen siitä, mitä 'kansainvälisen' politiointi ja demokratisointi voisi tarkoittaa. Häntä voidaan toki perustellusti arvostella väärästä universalismista, nostalgisista poliittisista tilaa koskevista oletuksista ja siitä, että hänen aikakäsityksensä on staattinen ja lineaarinen (on vain nykyinen tilanne ja yksiselitteinen päämäärä ja matka nykyisestä tulevaan) (Kritiikistä ks. Walker 1995; Patomäki 1996). Kuitenkin on tärkeää, että on olemassa konkreettisia visioita siitä, miten voitaisiin luoda julkisia maailmanpoliittisia tiloja.

Lopuksi

Rawlsilaisen hyvinvointivaltiomallin perusrisiriita piilee siinä, että sen omien tavoitteiden toteuttaminen heikentää niitä poliittisen osallistumisen motiiveja ja voimavaroja, joita sen ylläpitäminen ja kehittäminen edellyttäisivät. Näitä motiiveja ja voimavaroja ovat toki heikentäneet muutkin prosessit, esimerkiksi tuotantosuhteisissa tapahtuneet muutokset ja globalisaatio. Liberalistinen jako 'yksityisen' ja 'julkisen' välillä on kuitenkin oleellinen elementti tässä monimutkaisessa kompleksissa. Liberalistisessa teoriassa 'julkisen politiikan' ala on rajoitettu koskemaan ainoastaan yleisten tehokkuus- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden toteuttamista yhden kansallisvaltion sisällä. Kun ne on toteutettu riittävässä määrin, mitään muuta järkevää syytä politikointiin ei enää ole kuin poliittisen uran edistäminen. Mielekästä elämää, onnea ja tunnustusta voi yleensä etsiä ainoastaan 'yksityisen' alueelta.

Olen pyrkinyt osoittamaan, että poliittisella osallistumisella on moraalista ja eettistä arvoa,

²⁰ Vaclav Havel vastaa 'sivilisaation' ja 'kulttuurin' välisellä erotellulla Huntingtonin kuuluisaan, mutta ongelmalliseen teesiin 'sivilisaatioiden konfliktista'. Ks. Huntington 1993 ja Havel 1995.

vaikka ei voidakaan puhua vahvasta velvoitteesta osallistua politikointiin. Poliittinen osallistuminen ei ole vain väline toteuttaa oikeudenmukaisuutta. Yhtä lailla se kytkeytyy myös vapauden ideaaliin. Se on lisäksi tapa heikentää kontekstien voimaa ja siten oleellinen osa ratkaisua kontekstuaalisuuden ja solidaarisuuden ongelmiin. Olen myös yrittänyt osoittaa, että poliittiselle osallistumiselle on olemassa enemmän mahdollisia tiloja kuin mitä valtiosuvereniteetin idean kahlitsema moderni poliittinen mielikuvitus on yleensä kyennyt näkemään.

Ennen viimeisen pisteen laittamista haluan vielä korostaa, että argumenttiani ei pidä lukea hyvinvointivaltion vastaisena. Pikemminkin ideana on osoittaa liberaali-demokraattisen hyvinvointivaltion puutteita, tuoda etiikka ja moraalitakaisin kuvaan mukaan ja avata kokonaan uusia poliittisiä mahdollisuuksia. Hyvinvointivaltion riittämättömyydestä ja sen aiheuttamista haitallisista – mutta usein tarkoittamattomista – vaikutuksista ei seuraa sen tarpeettomuus, välttämättömästä pahuudesta tai epäoikeudenmukaisuudesta puhumattakaan. On myös muistettava, että tulevaisuudessakin politikointi koskee myös lainsäädännöllisiä kysymyksiä. Lakeja säädetään edelleen myös perinteisissä valtiollisissa laitoksissa.

LÄHTEET

- Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Arendt, Hannah (1990): *On Revolution*. Penguin, London (1965).
- Benhabib, Seyla (1992): Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas. Teoksessa S. Benhabib, *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Polity Press, Cambridge. s. 89–120.
- Bernstein, Richard (1991): The Rage Against Reason. Teoksessa R. Bernstein, *The New Constellation*. Polity Press, Cambridge. s. 31–56.
- Bhaskar, Roy (1994): *Plato etc. The Problems of Philosophy and Their Resolution*. Verso, London.
- Bradshaw, Leah (1989): *Acting and Thinking: The Political Thought of Hannah Arendt*. The University of Toronto Press, Toronto.
- Connolly, William (1993): *Political Theory and Modernity*. Cornell University Press, Ithaca.
- Cox, Robert (1987): *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*. Columbia University Press, New York.
- Der Derian, James (1991): *On Diplomacy*. Blackwell, Oxford.
- Elster, Jon (1990): Self-Realisation and Politics: The Marxist Conception of Good Life. Teoksessa J. Elster and K.O. Moene (eds.), *Alternatives to Capitalism*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 127–158.
- Elster, Jon and Karl Ove Moene (1990): Introduction. Teoksessa J. Elster and K.O. Moene (eds.), *Alternatives to Capitalism*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 1–35.
- Foucault, Michel (1979/1975): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Englanniksi kääntänyt Alan Sheridan. Penguin, London.
- Foucault, Michel (1991): Governmentality. Teoksessa G. Burchell, C. Gordon and P. Miller (eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Harvester Wheatsheaf, London. s. 87–104.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1992): *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford University Press, Stanford.
- Giddens, Anthony (1994): *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Polity Press, Cambridge.
- Gill, Stephen and David Law (1989): Structural Hegemony and the Structural Power of Capital. *International Studies Quarterly* 33:4, s. 475–499.
- Goffman, Erving (1969/1961): *Minuuden riistäjät: Tutkielma totaalisista laitoksista*. Suomentaneet Auli Tarkka ja Riitta Suominen. Marraskuun liike, Lohja.
- Havel, Vaclav (1995): Democracy's Forgotten Dimension. *Journal of Democracy* 6:2, s. 3–10.
- Hegel, G.W.F. (1994/1821): *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Suomentanut M. Wahlberg. Kustannus Pohjoinen, Oulu.
- Held, David (1993): From City-States to a Cosmopolitan Order? Teoksessa D. Held (ed.), *Prospects for Democracy: North, South, East, West*. Polity Press, Cambridge. s. 13–52.
- Held, David (1995): Democracy and the New International Order. Teoksessa D. Archibugi and D. Held (eds.), *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*. Polity Press, Cambridge. s. 96–120.
- Hite, Sheere (1995): Bringing Democracy Home. *Ms.*, March/April. s. 54–61.
- Huntington, Samuel P. (1993): The Clash of Civilizations. *Foreign Affairs* 72:3, s. 22–49.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe (1985): *Hegemony & Socialist Strategy: Towards A Radical Democratic Politics*. Verso, London.
- Lehdistön yleisen kuljetustuen muutostarpeet (1991). Liikenneministeriön julkaisuja 15/91, Helsinki.
- Morgenthau, Hans (1955/1948): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf, New York.
- Patomäki, Heikki (1992a): From Normative Utopias to Political Dialectics: Beyond a Deconstruction of the Brown-Hoffman Debate. *Millennium: Journal of International Studies* 21:1, s. 53–75.

- Patomäki, Heikki (1992b): *Maailmamme rajat*. Rauhan-
tutkimusyhdistys, Tampere.
- Patomäki, Heikki (1994): Emerging Late-Modern Re-
constructivism. *Journal of Peace Research* 31:4, s.
451–459.
- Patomäki, Heikki (1996): Maailmanpoliittisen mieliku-
vituksen rajat. Teoksessa E. Lagerspetz, H. Patomä-
ki ja J. Räikkä, *Maailmanpolitiikan moraali: Eetti-
nen näkökulma kansainväliseen politiikkaan*. Edita,
Helsinki. s. 75–113.
- Rawls, John (1985): Justice as Fairness: Political Not
Metaphysical. *Philosophy and Public Affairs* 14:3,
s. 223–251.
- Rawls, John (1990/1972): *A Theory of Justice*. Paper-
back edition. Oxford University Press, Oxford.
- Rose, Nikolas (1987): Beyond the Public/Private: Law,
Power and the Family. Teoksessa P. Fitzpatrick and
A. Hunt (eds.), *Critical Legal Studies*. Blackwell,
Oxford. s. 61–76.
- Schumpeter, Joseph (1934/1912): *The Theory of Eco-
nomic Development*. Saksasta kääntänyt R. Opie.
Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Skinner, Quentin (1992): On Justice, the Common
Good and the Priority of Liberty. Teoksessa C. Mouffe
(ed.), *Dimensions of Radical Democracy: Plural-
ism, Citizenship, Community*. Verso, London. s. 211–
239.
- Unger, Roberto Mangabeira (1984): *Passion: An Essay
on Personality*. The Free Press, New York.
- Unger, Roberto Mangabeira (1987a): *False Necessity:
Anti-Necessitarian Social Theory in the Service of
Radical Democracy*. Cambridge University Press,
Cambridge.
- Unger, Roberto Mangabeira (1987b): *Plasticity Into
Power: Comparative-Historical Studies on the Insti-
tutional Conditions of Economic and Military Suc-
cess*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Unger, Roberto Mangabeira (1987c): *Social Theory: Its
Situation and Its Task*. Press Syndicate of the Uni-
versity of Cambridge, Cambridge.
- Walker, R.B.J. (1995): Yhteyksiä rajojen ja identiteet-
tien poikki: kohti uutta maailmanpolitiikkaa?. Haas-
tattelu (H. Patomäki). *Kosmopolis* 25:4, s. 23–37.
- Virmavirta, Jarmo (1992): *Julkinen sana ja tuki: Sel-
vitys lehdistötuen kehittämisestä*. Liikenneministe-
riön julkaisuja 9/92, Helsinki.